

DVA SVETIŠTA SV. LOTA U TRANSJORDANIJI

FRANJO CAREV, OFM
Franjevačka visoka bogoslovija Makarska

UDK 281.914
Pregledni članak

Da postignu željene rezultate, pioniri svih znanosti moraju uložiti velike napore. Tako je i s arheolozima. Nešto spočetka tek naslute, a postupno ipak stignu do otkrića onoga što su tražili. Tako je bilo i s istraživačima koji su krstarili transjordanskim teritorijem, posebno u močvarnom području Ghor al-Safy na jugoistočnom obronku Mrtvoga mora tragajući za naseljima koji se spominju u Bibliji.

Istraživači su zapazili brojna groblja, naoko izolirana, u Feifah, Safy, Numeira, Bab ed-Dhra i Khasira, kamo su se skupljali beduini s visoravni. Tu su dolazili pohraniti kosti svojih pokojnika.

Podrobnije iskapanje toga predjela sedamdesetih godina potvrdilo je postojanje urbanih središta koja su bila u punom cvatu u 3. tisućljeću prije Krista. Tu su bili i oskudni, ali trajni, tokovi vode koji su osiguravali život i napredak.

Tragovima biblijskih izvještaja

S izvorima vode i bogato natapanom dolinom povezuju se i drastične stranice 13. i 19. poglavlja knjige Postanka koje govore o Abrahamovu nećaku Lotu i njegovoj obitelji svedenoj na dvije kćerke. Lot je našao sklonište u brdu Coara, najmanjem od gradova doline, sa Sodomom i Gomorom, koje je progutao zatorni oganj Božje kazne i pokrile neživotne vode Mrtvoga mora.

Grad u koji se sklonio Lot Talmud naziva Coar, LXX Segor, Vulgata Segor, hrvatski prijevod Biblije KS Soar. Svetopisamski izvještaj o tome kaže: *Kako je sunce na zemlju izlazilo i Lot ulazio u Soar, Jahve zapljušti s neba na Sodomu i Gomoru sumpornim ognjem, i uništi sve gradove i svu onu ravnicu, sve žitelje gradske i sve raslinstvo na zemlji* (Post 19, 23-25).

Mozaici kao putokaz

Otkriće geografske karte na mozaiku jedne crkve u Madabi 1897. g. privuklo je pažnju palestinologa na biblijski lokalitet Coar, sjeverno od Wadi Hasa. Beduini su ga nazivali Safy a u rimsko-bizantinsko doba bijaše sjedište provincije Palestina. Tvorac mozaika iz 6. stoljeća prikazao je crkvu na brdu iznad obiju strana oaze Balaka, koja je u stvari Segor ili Coara kako se čita u dodatnom pismu na grčkom preuzetom iz Euzebijeve *Onomastikona*. Ta je crkva identificirana kao *svetište sv. Lota*.

U potvrdu istinitosti te pretpostavke ide i pobožnost palestinskoga i transjordanskog življa prema patrijarhi kome Knjiga Mudrosti (10,6; 19,16) i 2 Petrova (2,7 sl) dadoše časni naslov *pravednik*. Ta je pobožnost posvjedočena i u jeruzalemskim liturgijskim kalendarima koji su blagdan sv. Lota i sv. Abrama stavljali između 9. i 12. listopada. Ne manje vrijedna potvrda je i otkriće Lotove crkve na akropoli mjesta al-Mukhayyat na brdu Nebo gdje je taj patrijarh obdaren naslovom *sveti mučenik*.

Radovi na melioraciji, koje je vodila jedna talijanska tvrtka, omogućili su detaljniji pregled jugoistočnih obronaka na obalama Mrtvoga mora kakvi su bili u blaženome stanju prije kazne o kojoj govori knjiga Postanka. Dakle, ukazao se predio kakav su promatrali Abram i Lot kad su međusobno dijelili taj kraj: *Lot podiže oči i vidje kako je dobro natapana sva Jordanska dolina, kao kakav vrt Jahvin, kao zemlja egipatska prema Soaru* (Post 13,10. Prijevod KS). Za arheologe je melioracija bila nova prigoda da nastave istraživanja i na brdu Safy koje je prije toga bilo samo djelomično istraženo.

Kanadski arheolog Burton Mac Donald je pregledao predjel Wadi Hasa. Vrativši se tamo 26. listopada 1986. g., ustanovio je da se radi o ruševinama bizantinskog samostana. Na to je uostalom podsjećao i naziv sačuvan kod beduina: *Deir Ain Abata*, samostan Opatovo vrelo. Tamo je u više navrata dolazio mladi grčki arheolog Konstantinos Politis s ciljem prip-

remanja plana istraživačkog pothvata. Upornost, požrtvovnost i zanos mladoga arheologa bili su na koncu nagrađeni.

Iskapanja iz godine 1988. koja je sponzorirao British Museum, u prvi mah nisu urodili plodom. Bilo je, naime, mnoštvo ogromnog kamenja urušena u jedno spremište za vodu. Poslije drugoga pokušaja, u ožujku i travnju 1990. g. pošlo im je za rukom identificirati crkvu. Otkriveni su kapiteli, mozaici i jedan ulomak zaziva sv. Lota oslikanim u crvenoj boji. Ponovna iskapanja u rujnu i studenome 1991. iznijela su na vidjelo istočni predio crkve s tri apside urešene mozaicima. Taj dio je sagrađen na obronku brda i zbog toga sačuvan od urušavanja.

U srednjoj lađi je sačuvan jedan izlizani mozaik kojemu se oštećenje zaustavilo uz natpis složen između stiliziranih grana s listovima koji ga okružuju s tri strane: *U vrijeme preljubnog od Boga Kristosa svećenika i korepiskopa, Zenona ekonoma i Ivana Ralebosa i Dioceta ... bi urešena mozaicima bazilika svetoga mjesta godine 586. (691. po Kristu). Imajući na pameti datum, imamo dragocjenu povijesnu naznaku crkvenog upravljanja toga područja, 60-ak godina poslije muslimanske okupacije. Uprava, naime, nije više bila povjerena biskupu nego svećeniku korepiskupu koji je zamjenjivao biskupa.*

Madaba s gradom Zoar i svetištem sv. Lota na mozaiku

Jedan drugi natpis, sačuvan na jednoj ploči s ručkama (*tabula ansata*), koja je bila na istočnoj strani sjeverne lađe, glasi: *U vrijeme preblaženoga našega oca Jakova i Sozomena, igumana, bi postavljen mozaik mjeseca*

travnja desete indikcije godine 500. (606. po Kr.). Taj nas natpis vodi u redovito stanje u bizantinsko doba kad je teritorij bio povjeren biskupu Coara s monasima, ovisnima o biskupu i svome igumanu-opatu. S tim natpisom u sjevernoj lađi možemo također zaključiti da se termin *basiliké* prethodnog natpisa ne odnosi na čitavu crkvu već samo na središnju lađu koja je bila ponovno urešena mozaicima u vrijeme Omejada.

Sačuvan je također i mozaik ponovno podignutog prezbiterija urešena zavijucima loze koja izrasta iz jednoga vrča smještenog između dvaju paunova. Mozaik je ispunjen pticama i janjcima a središte kompozicije zauzima kalež i križ s natpisom na krakovima: *TELOS KALON* (= dobar završetak).

Arhitektonski detalj, vlastit ovoj crkvi, jest pećina koja se otvara u brdu s jednim dobro sačuvanim vratima u visini u središtu apside sjeverne lađe. Pećina je služila i kao normalni dijakonikon i ujedno je mogla podsjećati vjernike na Lotov bijeg kako donosi biblijski izvještaj: *Lot sa svoje dvije kćeri ode gore iz Soara i nastani se u brdu. On i njegove dvije kćeri živjeli su u pećini* (Post 19,30).

Novo otkriće u blizini Coara (Segora-Safya) objašnjava sitni detalj svete i samostanske geografije bizantinskog doba već dobro predstavljene s druga dva eremitaža na obroncima Wadi Hasa i Wadi Afra. Tim se otkrićem identificira crkva sv. Lota s onom u mozaiku na karti Madabe. Drugu crkvu sv. Lota na vrhu mjesta al-Mukhayyat na brdu Nebo istražili su tridesetih godina franjevački arheolozi. Sve nas to uvjerava da su mozaici vrlo često siguran putokaz biblijskim istraživačima.

Sjajni doprinosi arheologa Piccirilla

Prikaz navedenih arheoloških istraživanja dugujemo marljivom istraživaču mozaika porušenih crkava franjevcu Michele Piccirillo koje je on objelodanio u knjizi *Le chiese e mosaici di Madaba.*, Milano-Jeruzalem 1989. i u časopisu *La Terra Santa*, 1-2, 1993, 38-41. Navedena knjiga je plod višegodišnjih iskapanja i studija na teritoriju nekadašnje biskupije Madabe, koja se prostirala na prostoru 30-ak km od Amana, u vremenu od 4. do 8. stoljeća. Time je p. Piccirillo, inače profesor na Studium Biblicum Franciscanum u Jeruzalemu, bacio novo svjetlo na period arapske vladavine u kome su, barem neke zajednice za period kroz dva stoljeća, uživale slobodu.

du bogoslužja, biranja biskupa, gradnje i obnavljanja crkava i okupljanja u tim crkvama. Među opisanim arheološkim nalazima, posebno se ističe jedan brončani svijećnjak iz 6. st. s urezanim scenama unutar lukova te kadionik i jedan polikandilon, neka vrsta svijećnjaka.

Prigodom predstavljanja navedene knjige p. Piccirilla u franjevačkom učilištu Antonianum u Rimu, prisutni su bili stručnjaci s područja biblijske arheologije i drevne crkvene povijesti koji su svojim interventima isticali vrijednost iznesenih dostignuća. Donosimo neke od tih intervenata sa svrhom upoznavanja važnosti arheoloških nalaza o kojima je riječ u ovom prikazu.

Paolo Mathiae, direktor arheoloških misija u Elbi (Sirija) je u svome intervencu istakao vrijednost najnovijih otkrića kompleksa sv. Stjepana u mjestu Um er-Rassas. Tu je u podnom mozaiku otkriveno 28 vinjeta grada s odnosnim didaskalijama. Grad Um er-Rassas p. Piccirillo sa sigurnošću identificira s Kastron Mafaa dokazujući tako njegovu tisućljetnu povijest budući je bio jedan od levitskih gradova Rubenova plemena.

Charles Pietri, direktor Francuske škole (*École Française*) u Rimu, podsjetio je na činjenice spominjanja biskupskih imena na mozaicima. Ako su, naime, u Bosri biskupi posvjedočeni od 3. stoljeća, u Madabi je to uslijedilo tek sredinom 5. stoljeća, tj. kad je kršćanstvo bilo već dulje vremena ukorijenjeno u mjesnom življu. Baš od epohe Kalcedonskog sabora biskupska kronotaksa broji deset imena sve do zalaza 8. stoljeća. To je opet zasluga nadasve mozaičnih zapisa koji spominju mjesne predstojnike uvrštene u komplekse novijih istraživanja.

Isti profesor je izložio razvoj krsne liturgije koju je p. Piccirillo mogao rekonstruirati u tzv. katedrali u Madabi. Naravno, postavlja se pitanje njezine točne ubikacije gledom na urbani splet u rimsko doba koja je više atipična, budući da je bila daleko od glavnog putnog pravca. Značajan je također veliki broj crkava u relativno malenom središtu koji je očito nerazmjernan u odnosu na mogući broj vjernika.

Fernanda De Maffei, docent povijesti bizantinske umjetnosti na Rimskom ateneju stavlja pitanje: Da li su u biskupiji Madabe živjeli pravovjerni kršćani ili monofiziti. Prisutnost monofizita u vrijeme poslije smrti carice Theodore mogla bi se hipotetski vidjeti u Djevičinoj crkvi ako se oslonimo na analizu epigrafskih svjedočanstava.

Skrenuta je također pažnja na mozaike i njihovu tehniku. Primijećeno je da su mozaici izrađeni u Jordaniji življe boje, dok su oni u Antiohiji tam-

nije boje. (O tome se može opširnije naći u: *La Terra Santa* srpanj-kolovoz 1990, str.167-169).

D. Mazzoleni je upozorio na devedesetak mozaika kojima su pripojene didaskalije gledom na osobe ili glasovite prikaze karte Madabe. Tu je i mnogo epitafa urezanih ili oslikanih u kamenu. Ta su svjedočanstva većinom pisana na grčkom jeziku (samo dva na kršćansko-palestinskom), a sadrže mnoge elemente vrijedne pažnje: točno datiranje, imena biskupa, mozaicista, članova klera i vjernika, biblijske navode (većinom psalme), posebno izraze za oznaku bogoštovnih zgrada. Svi su natpisi prevedeni, komentirani i uvršteni u sjajni kontekst s kojim čine jedinstvenu cjelinu.

Usput napomenimo da je prije desetak godina planirano da se na brdu Nebo ostvari *NUR-IN PROJECT*. Na njemu rade stručnjaci iz Jordana, Italije i SAD. Nur Al Husein je supruga jordanskoga kralja koja se jako zanima za starine, posebno za mozaike, pri čemu joj pomaže p. Piccirillo.

Po tom projektu blizu Djevičine crkve i crkve sv. Ilije imao bi se sagraditi arheološki park uzduž nekadašnje rimske ceste koja je prolazila gradom. Predviđen je uz to muzealni kompleks za zaštitu Djevičine crkve i mozaika Hipolitove dvorane koja je istražena 1982. godine. U planu je izgradnja škole za restauriranje starih mozaika, sukladno i prilagođeno postojećim ruševnim zdanjima. Na terenu će, naravno, najviše raditi franjevački stručnjaci iz škole *Studium Biblicum Franciscanum* (SBF) u Jeruzalemu. (Opširnije o svemu tome vidi: P.M. PICCIRILLO, *Nasce a Madaba una scuola per il restauro dei mosaici, La Terra Santa, Jerusalem, 1992, 3-4, str. 87-90*).

Završimo ovaj prikaz prijevodom jednoga natpisa složenog u metričkoj poeziji na medaljonu u središtu Djevičine crkve koji je namijenjen onima koji ulaze u crkvu sa željom da u njima pobudi želju za kajanjem i očišćenjem:

*Želiš li gledati Mariju, Djevičansku Majku,
I Krista od nje porođena, sveopćega Kralja,
Jedinca Sina jedinoga Boga,
Očisti pamet, tijelo i djela.
O, daj očisti narod Božji molitvama svojim!*